

Impartially Communicating Martiall Affaires to the Kingdome of England”.

Хоч тексти з лондонських часописах не вносять нового матеріалу для документації цього договору, все ж таки його публікація на сторінках англійської преси вказує про зацікавленість в Англії козацьким повстанням проти Польщі та боротьбою українського народу за незалежність і свободу.

Використовуючи повідомлення із Гданська, дуже багато уваги повстанню в Україні присвячував паризький тижневик “Gazette de France”, який помістив текст Зборівського договору, “Газетт де Франс” не вносить нічого нового, однак цінним джерелом для вивчення повстання Хмельницького проти Польщі треба вважати працю П’єра Шевальє “Історія війни козаків проти Польщі”, яку вперше видав відомий тоді французький мандрівник Мельхіседек Тевено на початку 1663 р. у двотомному збірнику “Повідомлення про різні цікаві мандрівки, що не були опубліковані і передаються повністю або частково з оригінальних писань мандрівників французьких, іспанських, німецьких, португальських голландських, перських, арабських та інших”.

У тому самому році (1663) Шевальє сам видав свою “Історію”, яка мала ще два видання на батьківщині (1668 та 1859 pp.) У 1672 р, його “Історія” вийшла в Лондоні англійсько мовою. Ця праця Шевальє, як історичне джерело, цілком заслуговує на достовірність і немає сумніву щодо правдивості описаних ним подій у роки повстання Хмельницького. Проте, зважаючи на шляхетське походження і католицьке віросповідання автора та з уваги на підтримку французьким урядом Польського королівства, симпатії Шевальє були на стороні Польщі.

У своїй праці дослідник подав також текст договору, який ідентичний з англійському текстові, опублікованому у лондонському тижневику “A Briefe Relation”. Очевидно, Шевальє користувався німецьким текстом анонімного німецького офіцера в польській армії.

П. М Сас (Київ)

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЕКТ СЕВЕРИНА НАЛИВАЙКА 1596 Р.

У 1596 р. керівник великого козацького повстання в Україні Северин (Семерій) Наливайко надіслав польському королеві “Кондиції” — план радикальної реформи козацького устрою, за яким передбачалося створення на незаселеній території у межиріччі Південного Бугу та Дністра нового політичного і

воєнного центру української козащини (умовно назвемо цей документ проектом Бузько-Дністровського Війська).

Політичні та організаційні засади проєктованого Наливайком політико-територіального утворення зводилися до двох основоположних принципів. По-перше, це встановлення “вертикальної” політичної залежності Бузько-Дністровського Війська від королівської влади (прерогатива короля щодо визначення чисельності війська). По-друге, у розглядуваній пам’ятці політичної думки простежується чітко виражена тенденція до станової політичної відособленості козацтва та автономістські адміністративно-територіальні принципи його суспільного устрою, або, інакше кажучи — козацький регіоналізм.

Подібна парадигма політичного мислення опрідметнилася у наступних ідейних засадах документа: територіальна “відрубність” — посідання обширного регіону “нічийного” Дикого Поля на певних правових принципах (власності або володіння); обстоювання режиму гетьманського єдиновладдя у тому, що стосувалося внутрішнього життя Бузько-Дністровського Війська; первісний начерк правової бази Війська, націленої на зовнішнє суспільне середовище — йдеться про “уставу” на стації, яка мала реалізуватися через “голови” репрезентантів традиційних політико-адміністративних інститутів на волості. Все це у комплексі надавало Війську рис екстериторіальної, автономної структури.

У “Кондиціях” Наливайка конкретизовано поняття служби Бузько-Дністровського Війська. Вихідний її рівень зводився до безпосередніх обов’язків Війська по відношенню до сюзерена. Окреслювався також механізм “затребування” воєнної сили козаків. Посадовими особами Речі Посполитої із виключною прерогативою віддання наказу про виступ Війська у похід називалися король, а також два гетьмани країни — коронний і литовський. До списку потенційних противників козаків занесено Османську імперію, Кримське ханство, а також Велике Московське князівство.

За розглядуваним проектом передбачалося включити до військового “статуту” бузько-дністровського козацтва порубіжну охорону і розвідку, які організовувалися за козацький кошт. Висловлена Наливайком ідея створення на базі Бузько-Дністровського Війська постійної прикордонної служби, як складового елементу державної безпеки Речі Посполитої, у контексті тогочасних стереотипів української козащини виявляє ознаки “юридичного” типу мислення. Суть подібної ментальної орієнтації полягає у тому, що тема “козацького хліба” — ризикова-

ного, проте нестабільного і ненадійного засобу для прожиття, який виростав із “степової” демократії та вольниці, набуває нової тональності: цей “хліб” пропонується здобувати через певні юридично впорядковані, перманентні, інтегровані у суспільно-політичне життя Речі Посполитої суспільно значимі дії (утримування державного кордону країни саме і було таким).

Дрейф політичної думки Наливайка від рутинної за тогочасними мірками воєнної служби суверену “на заклик” у бік до служби регулярної й інституційно від держави незалежної, можна розцінювати як один із проявів ідеології козацького регіоналізму. Адже видається очевидним, що, з одного боку, перебираючи названі функції, Бузько-Дністровське Військо повністю “розчиняло” їх у собі, а не “розчинялося” внаслідок цього саме шляхетською державою, оскільки, у даному випадку, прямо не залежало від останньої ні структурно, ні фінансово. З другого боку, опанування Військом згаданої суспільно необхідної й публічно престижної місії обіцяло для певної частини козацтва перспективу політико-правового входження у суспільство “на рівних” із шляхетською верствою.

Політична концепція “Кондицій” загалом спрямовувалася на суттєве коригування формули козацького устрою і витворення, по суті, альтернативного суспільного порядку для козацького середовища кінця XVI ст. За планом Наливайка на зміну демократичним “республіканським” засадам Запорозької Січі мала прийти державно-цивілізаційна модель суспільного устрою козащини з елементами кастовості й орденського характеру. Основні її сутнісні компоненти базувалися на принципі легітимності і зводилися до підданських зобов’язань по відношенню до польського короля, а також утвердження на правовій основі автономістських засад буття Війська як суспільно-політичного організму. Останнє передбачало повну юридичну ясність у питанні про козацьку територію, а у сфері воєнного управління та адміністративно-судовій повинно було досягатися шляхом запровадження автократичного гетьманського управління, в “екстравертній” по відношенні до суспільства в цілому політико-правовій сфері — через оформлення права на стації й запровадження автономної системи прикордонної служби країни.

Зі свого боку реальне життя пропонувало свою альтернативу — на зламі XVI і XVII ст. відбувся процес несанкціонованого, спонтанного творення органів козацького самоврядування на волості, який природним шляхом призводив до ерозії “степового” устрою козацтва, зорієнтованого на вільне “здобичництво”.